

Отримано: 06 жовтня 2019 р.

Прорецензовано: 16 жовтня 2019 р.

Прийнято до друку: 21 жовтня 2019 р.

e-mail: vroienko@gmail.com

DOI: 10.25264/2311-5149-2019-15(43)-10-16

Боженко В. В., Бойко А. О., Кіріл'єва А. В. Оцінка структурних змін в соціальному та економічному розвитку національної економіки під впливом військового конфлікту. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, грудень 2019. № 15(43). С. 10–16.

УДК: 330.341.4

JEL-класифікація: E00, F14

Боженко Вікторія Володимирівна,*кандидат економічних наук, доцент, кафедри економічної кібернетики
Сумський державний університет***Бойко Антон Олександрович,***кандидат економічних наук, доцент, кафедри економічної кібернетики
Сумський державний університет***Кіріл'єва Анастасія Віталіївна,***Сумський державний університет*

ОЦІНКА СТРУКТУРНИХ ЗМІН В СОЦІАЛЬНОМУ ТА ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ПІД ВПЛИВОМ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ

У статті розглянуто втрати національної економіки після початку військового конфлікту на території України. Визначено основні макроекономічні показники для всебічного аналізу стану економіки до початку військових дій (2010–2013 рр.) та після військового конфлікту (2014–2018 рр.), а саме: обсяг ВВП, рівень інфляції, рівень міграції, обсяг зовнішньоторговельного обороту, обсяг прямих іноземних інвестицій. На основі даних макроекономічних індикаторів визначено ступінь впливу військового конфлікту на соціальний та економічний розвиток вітчизняної економіки, зокрема сектору інфраструктури. З'ясувано, що водночас із анексією територій, масштабними людськими втратами, моральним знищенням, пошкодженням архітектурних споруд та масову розруху інфраструктури країни, інформаційну війну, Україна також змушена була змінювати історично складену системи ведення господарства. Визначено, що наразі Україна перебуває на шляху відновлення господарства та розбудови нових методів покращення економічних показників, а разом з цим соціальне середовище для комфортного життя населення.

Ключові слова: військовий конфлікт, анексія, втрати, економічний та соціальний розвиток.

Боженко Виктория Владимировна,*кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической кибернетики
Сумской государственной университет***Бойко Антон Александрович,***кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической кибернетики
Сумской государственной университет***Кирильева Анастасия Витальевна,***Сумской государственной университет*

ОЦЕНКА СТРУКТУРНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ В СОЦИАЛЬНОМ И ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Статья посвящена рассмотрению потерь национальной экономики после начала военного конфликта на территории Украины. Определены основные макроекономические показатели для всестороннего анализа состояния экономики до начала военных действий (2010–2013 гг.) и после военного конфликта (2014–2018 гг.), а именно: объем ВВП, уровень инфляции, уровень миграции, объем внешнеторгового оборота, объем прямых иностранных инвестиций. На основе данных макроекономических индикаторов определена степень влияния военного конфликта на социальное и экономическое развитие отечественной экономики, в частности, сектора инфраструктуры. Выяснили, что наряду с аннексией территорий, масштабными человеческими потерями, моральным уничтожением, повреждением архитектурных сооружений и массовую разруху инфраструктуры страны, информационную войну, Украина также была вынуждена менять исторически сложившуюся системы ведения хозяйства. Определено, что сейчас Украина находится на пути восстановления хозяйства и развития новых методов улучшения экономических показателей, а вместе с этим социальная среда для комфортной жизни населения.

Ключевые слова: военный конфликт, аннексия, потери, экономическое и социальное развитие.

Victoria Bozhenko,*PhD, Associate Professor at the Economic Cybernetics Department
Sumy State University***Anton Boyko,***PhD, Associate Professor at the Economic Cybernetics Department
Sumy State University***Anastasia Kirileva,***Sumy State University*

ASSESSMENT OF STRUCTURAL CHANGES IN SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT UNDER INFLUENCE OF MILITARY CONFLICT

The article is devoted to the consideration of losses of the national economy after the beginning of the military conflict on the territory of Ukraine. The main macroeconomic indicators for a comprehensive analysis of the state of the economy before the outbreak of hostilities (2010–2013) and after the military conflict (2014–2018) were determined, namely DP, inflation, migration, foreign trade, direct foreign investment. The study of macroeconomic indicators has determined the degree of influence of military conflict on the social and economic development of the domestic economy, in particular, the infrastructure sector. According to the analysis of the main indicators of economic activity of the country, it should be noted that almost all spheres of the national economy activity underwent changes over the period under review. The most vulnerable and dangerous were 2014–2015, when all indicators of economic activity were negative. The sharp decline of the economy, annexation of territories, migration and declining living standards all prompted urgent and deliberate actions by the state.

The study of the military conflict's impact on the economic and social development of Ukraine highlighted that the effects of hostilities could spread to other countries. This is the reason for considering this issue in the context of world security. Another negative consequence of the military conflict is investors' warnings and a significant reduction in investment activity in Ukraine. It is determined that the level of trust in Ukraine from other countries has decreased significantly, which is a negative factor for the development of the business sector.

It was found that along with the annexation of territories, large-scale human losses, moral deterioration and neglect of Ukraine's independence, damage to architectural structures and massive destruction of the country's infrastructure, information warfare, Ukraine has suffered even more significant losses such as the restructuring of a historically complex economic system. It was determined that at present Ukraine is on the way to rebuilding its economy and developing new methods of improving economic performance, and at the same time a social environment for the comfortable life of the people.

Key words: military conflict, annexation, losses, economic and social development.

Постановка проблеми. Військові дії на території України, які розпочалися 2014 року та тривають донині, стали найбільшим збройним конфліктом на території Європи у період після закінчення Другої світової війни. Неконтрольована ситуація, пов'язана із загостренням військового конфлікту на сході України та анексією Криму, набула затяжного та масштабного характеру і, як результат, територіальна цілісність України була порушена, а національний суверенітет держави зазнав важкого удару з боку країни-агресора. Свій відбиток військовий конфлікт на території України залишив не лише у сферах господарської діяльності, а й на систему міжнародної безпеки. Наслідки військових дій на території України вплинули на соціально-економічний і політичний розвиток інших країн світу (посилення питання національної безпеки країн Європи, збільшення кількості переселенців та трудових мігрантів у сусідні країни тощо). Проте саме Україна, як один із учасників військового конфлікту, зазнала найбільших незворотніх та суттєвих для подальшого сталого розвитку країни наслідків.

Водночас із анексією територій, масштабними людськими втратами, моральним знищенням, пошкодженням архітектурних споруд та масовою розрухою інфраструктури країни та інформаційною війною Україна ще й зазнала суттєвої зміни історично складеної системи ведення господарства. Уваги потребують також перетворення, які стосуються торгової політики, фінансової політики та бюджету.

Усе це зумовило необхідність більш ґрунтовного дослідження низки факторів, які вплинули на зміну векторів розвитку кожного з регіонів України, а також зовнішньоекономічних зв'язків з іншими країнами. Саме тому зростає інтерес до дослідження стану економічного та соціального середовищ в Україні у два умовно зазначених періоди (2010–2013 рр. та 2014–2018 рр.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до вивчення впливу військових конфліктів на розвиток країн виникає в багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Аналіз цієї проблеми є об'єктом дослідження політологів, які опрацьовують вплив військового конфлікту на політичні зв'язки або розглядають політичні причини як такі, що спонукали до конфлікту; економістів, які намагаються проаналізувати нинішню ситуацію в країні, оцінити масштаби збитків та спрогнозувати перспективні напрямки вирішення посталих питань з найменшими втратами для держави; соціологів, які вивчають соціальне середовище країни та зміни в ньому під впливом внутрішніх чи зовнішніх факторів. Отже, дослідження

впливу військових дій на розвиток країни відбувається у різних напрямках та аспектах, тому детальніше розглянемо деякі з них.

Так, варто зазначити праці А. Зволінського [8], у яких автор описує вплив військового конфлікту на економічний та демографічний розвиток, К. Боратинська у своїх роботах [9] розкриває сутність військових конфліктів та залежність економічної складової країни від військових дій, які відбуваються на її території. Ще одним важливим дослідженням є праця С. Кожей [10], у якій розкрито питання військової безпеки в державі та проаналізовано, які країни становлять найбільшу загрозу для глобальної безпеки в світі.

До науковців, які безпосередньо розглядали проблеми українського військового конфлікту, належать В. В. Анісімова, К. М. Корнієнко, О. П. Корнійчук, котрі вивчали питання збитків від анексії Криму. Економічні наслідки бойових дій на території Сходу України висвітлено у працях С. Ф. Гаркавого, Е. Л. Лібанової, Т. Ю. Загорельської.

Незважаючи на значний інтерес науковців до розгляду цього питання, зазначимо, що існують причини подальшого вивчення військового конфлікту та його наслідків, а саме: недостатній рівень дослідження особливостей зміни економічних та соціальних показників після початку військового конфлікту; оцінка структурних зрушень в економічному та соціальному розвитку України до та під час військових дій.

Мета і завдання дослідження. Метаю дослідження є аналіз економічних та соціальних показників розвитку країни у період з 2010 до 2013 р. та з 2014 до 2018 р. та виявлення структурних зрушень в економічному та соціальному розвитку України в контексті збройного військового конфлікту на сході України та анексії Криму.

Виклад основного матеріалу. Кожна країна оцінює власний потенціал та можливості. За результатами діяльності суб'єктів господарювання, органів державного управління, а також від пріоритетів фінансової та економічної політики визначається роль та місце країни на міжнародній арені. Індикаторами розвитку країни є ключові макроекономічні показники, завдяки яким можливо простежити позитивну чи негативну тенденцію розвитку. Для того, щоб якнайкраще та достовірніше оцінити вплив військового конфлікту на території України на економічний та соціальний розвиток, проаналізуємо такі економічні показники діяльності країни: обсяг ВВП, рівень міграції, рівень інфляції, обсяг прямих іноземних інвестицій, обсяг експорту та імпорту товарів й їх географічну структуру. Сукупний аналіз цих даних дозволить всебічно охарактеризувати рівень впливу військового конфлікту на соціальний та економічний розвиток країни.

Найважливішим показником розвитку економіки є ВВП, який демонструє ринкову вартість всіх кінцевих товарів та послуг, які були виготовлені на території України впродовж року, які можна експортувати чи накопичити в результаті економічної діяльності. За даними Світового Банку та МВФ номінальний ВВП України в період з 2010 до 2013 рр. збільшувався та коливався в межах від 136419 млн дол США до 183310 млн дол США відповідно (рис. 1). Такі показники зумовлені зростанням в роздрібному та невиробничому секторі. Обсяг ВВП України у 2014-2015 рр. мав тенденцію до зменшення та становив 131805 млн. дол. США у 2014 р., що на 28,1% менше ніж 2013 р., тоді як 2015 року було 90615 млн. дол. США, що на 31,3% менше ніж 2014 року. Варто відзначити, що за період 2013-2015 рр. відбулося рекордне зменшення ВВП у доларовому еквіваленті (на 50,5%).

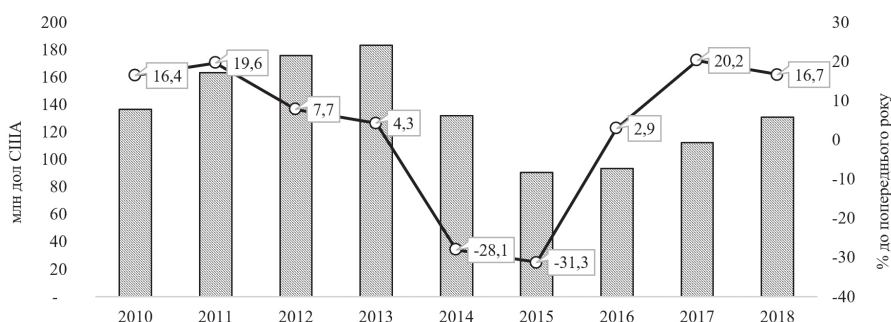

Рис. 1. Динаміка зміни номінального ВВП України з 2010 до 2018 роки в доларовому еквіваленті

Факторами, які стали причиною погіршення економіки України та появи структурного дисбалансу у розвитку економіки країни, є те, що під час військових дій були втрачені частина промислових територій, котрі мали промислові комплекси зі системоутворюючим значенням для державного бюджету.

Аналізуючи останні три роки досліджуваного періоду, зазначимо, що показники обсягу ВВП збільшувалися і досягли 2018 року 130832 млн. дол. США. Однією із причин покращення обсягу виробництва

2016 р. стала рекордна кількість зібраного врожаю, яка допомогла збільшити ВВП на 2,3%, однак у порівнянні з падінням ВВП протягом попередніх років на 16 % такий темп все ще залишався незначним.

Отже, проаналізувавши показник обсягу ВВП в період з 2010 до 2018 рр., можемо зробити висновок, що до початку військового конфлікту на території України обсяг ВВП мав стабільно однакові показники, які мали позитивну тенденцію. У період після початку втручання країни-агресора на територію України ми спостерігаємо скорочення ВВП майже вдвічі, тобто ринкова вартість усіх кінцевих товарів та послуг в країні 2013 року становила 183 млн. дол. США, а 2015 року – 91 млн. дол. США. Обсяг ВВП України все ще не досягнув рівня, який існував до початку воєнних дій на території України: обсяг номінального ВВП в Україні 2018 року був на 28,9% меншим, ніж 2013 року.

Наступним макроекономічним показником є рівень інфляції цін, який демонструє купівельну спроможність національної грошової одиниці, що є визначальним як для економічного розвитку, так і для загального рівня життя населення. За даними Державної служби статистики України в період розвитку України до військового конфлікту (2010–2013 рр.) індекс споживчих цін коливався від 9,1 % до 0,5 % (рис. 2), що вказує на відносно помірну інфляцію, тоді як річні темпи інфляції у 2014–2015 рр. становили 24,9% та 43,3% відповідно.

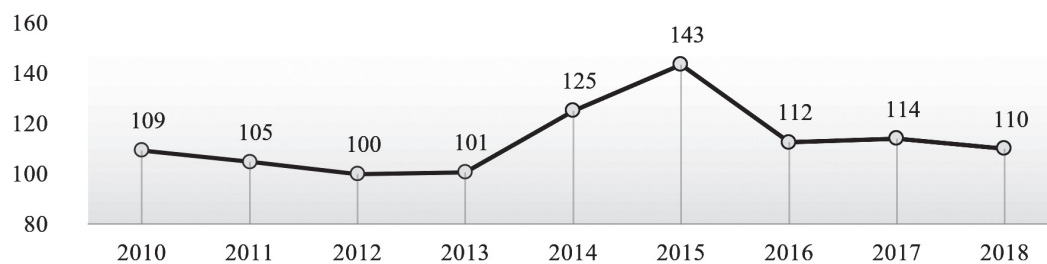

Рис. 2. Динаміка індексу споживчих цін з 2010 до 2018 роки в Україні

Отже, рівень інфляції є важливим показником економічного та соціального зростання, оскільки він визначає платоспроможність та рівень життєдіяльності населення. Результати проведеного аналізу дозволяють стверджувати, що з початком військового конфлікту інфляція збільшувалась швидкими темпами, що вплинуло на загальний розвиток економічної діяльності та рівень добробуту населення України.

Зміни в державній політиці країни впливають на всі сфери життя суспільства, зокрема на масштаби міграційного руху. Міжнародна мобільність населення була характерною для України завжди. Протягом 2010–2013 рр. майже щороку близько 20956 тис. громадян України виїжджали в інші країни, тобто 4,6% від загального обсягу населення країни (рис. 3) [2]. Водночас із початком воєнних дій та анексії Криму зросла кількість економічно активного населення України, яка емігрувала. 2018 року за офіційними даними Держприкордонслужби 27977 тис. громадян України виїхали в інші країни світу (6,6% від загального обсягу населення), що на 3987 тис. осіб більше, ніж 2013 року. Варто зазначити, що офіційні дані не відображають реальної ситуації із зовнішньою трудовою міграцією, оскільки значна кількість громадян України працює неофіційно. Крім того, експерти оцінюють, що на сьогодні за кордоном працює від 4,5 до 10 млн українських громадян. Підтвердженням стрімкого зростання кількості трудових мігрантів за кордон є також збільшення обсягу грошових переказів в Україну. Так, 2018 року обсяг приватних переказів в Україну становив 11,111 млрд. дол. США, або 8,5 % від ВВП, а 2013 року – 8,537 млрд. дол. США, або 4,5 % від ВВП [2].

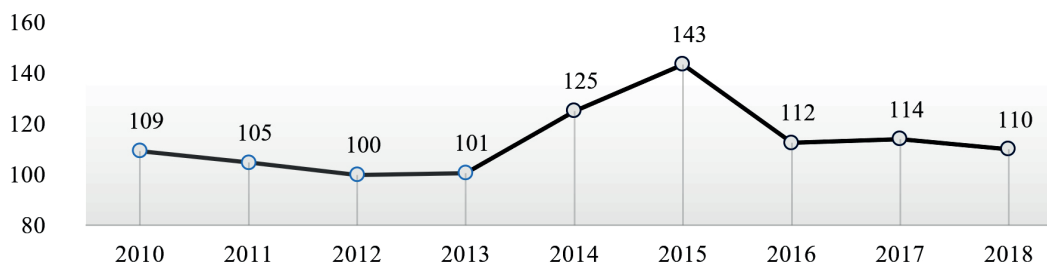

Рис. 3. Динаміка громадян України, які виїхали в інші країни протягом 2010–2018 рр., тис осіб

Наступним показником є прямі іноземні інвестиції. За досліджуваний період найбільший рівень прямих інвестицій, які надійшли в Україну, був 2012 р. та становив 8,4 млн. дол. США, найнижчий показник – 2014 року (410 тис. дол. США). Після початку військових дій на території України частка прямих іноземних інвестицій в Україну значно скоротилась і 2018 р. становила 2,4 млн. дол. США, що на 4,1 млн. дол. США менше порівняно з 2013 роком [2].

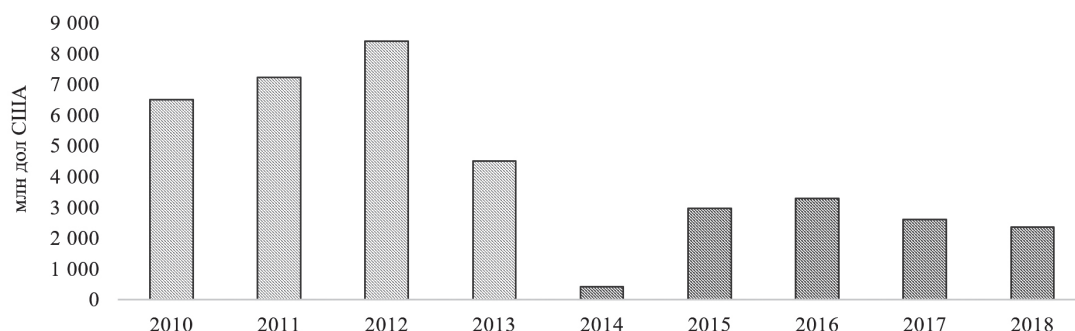

Рис. 4. Динаміка обсягу прямих іноземних інвестицій в Україну протягом 2010–2018 рр.

За роки незалежності близько третини зовнішнього економічного обороту України відбувалося за участі Росії, а тому запровадження економічних санкцій щодо заборони здійснення будь-яких операцій з сусідньою країною вимагало від господарських структур швидкої переорієнтації на інші ринки збуту. Більш детально проаналізуємо ключові структурні зміни в зовнішньоторговельній політиці України в контексті впливу військового конфлікту.

У зв'язку з девальвацією національної валюти та втратою експортоорієнтованих підприємств на території Донбасу та Криму зовнішньоторговельний оборот України 2018 року становив 96,5 млрд дол. США, що на 31,2 % менше, ніж 2013 року. Зазначимо, що скорочення обсягу експорту та імпорту товарів з 2013 до 2018 року відбулося в усіх країнах, що є торговельними партнерами України. Попри дію заборони на торгівлю з контрагентами із Росії та ввезення на території країни російських товарів, 2018 року експортовано близько 9,2 % товарів від загальної кількості, тоді як імпортовано – 16,7%. Для порівняння 2013 року частка експорту товарів у Росію в загальному обсязі експорту з України становила 29,1%, тоді як близько третини (33,4%) імпорту до нашої країни надходило з Росії.

Для оцінки структурних зрушень у зовнішній торгівлі України з ключовими країнами-контрагентами використано такі показники [7]:

– індекс А. Салаї

$$I_s = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n \left(\frac{d_1 - d_0}{d_1 + d_0} \right)^2}{n}} \quad (1)$$

інтегральний коефіцієнт структурних зрушень К. Гатєєва

$$I_G = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (d_1 - d_0)^2}{\sum_{i=1}^n d_1^2 + \sum_{i=1}^n d_0^2}} \quad (2)$$

рівень відносних відмінностей структури В. М. Рябцева

$$I_R = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (d_1 - d_0)^2}{\sum_{i=1}^n (d_1 + d_0)^2}} \quad (3),$$

де d_1, d_0 – питома вага ознаки в загальній сукупності в поточному та попередньому періоді, %.

Методичний підхід до оцінки структурних змін, який розробив В. Рябцев, має шкалу оцінки міри істотності різниць структур (табл. 1) [7].

Таблиця 1

Шкала оцінки міри істотності різниць структур за Рябцевим

Інтервал значень критерію	Характеристика міри структурних різниць
0,000-0,030	тотожність структур
0,031-0,070	занизький рівень різниць
0,071-0,150	низький рівень різниць
0,151-0,300	істотний рівень різниць
0,301-0,500	значний рівень різниць
0,501-0,700	дуже значний рівень різниць
0,701-0,900	протилежний тип структур
0,901 і вище	повна протилежність структур

Результати оцінки зрушень у структурі зовнішньоекономічної діяльності України представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Результати оцінки зрушень у структурі зовнішньоекономічної діяльності України 2018 року по відношенню до 2013 року

	Експорт товарів, 2013/2018	Імпорт товарів, 2013/2018
Індекс А. Салаї	0,261	0,207
Інтегральний коефіцієнт структурних зрушень К. Гатєєва	0,532	0,367
Індекс В. М. Рябцева	0,407	0,271

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що вища інтенсивність структурних змін була зафіксована у сфері експорту товарів. Індекс Салаї у розрізі експорту та імпорту товарів становив 0,261 та 0,207 пункти відповідно, що свідчить про достатній рівень зрушень у структурі торгівлі із зовнішньоекономічними країнами-партнерами України. Аналогічну тенденцію має й інтегральний коефіцієнт структурних зрушень К. Гатєєва. Індекс В. Рябцева становить 0,407, що засвідчує наявність значного рівня відносних відмінностей структури експорту України.

На основі вищезазначеного аналізу змін макроекономічних показників у досліджуваній період зазначимо, що військовий конфлікт на території країни завдав чималих збитків для всіх сфер економічної діяльності України. Дисбаланс у системі зовнішньоекономічної діяльності, національному виробництві та державному регулюванні всіх процесів має негативні наслідки у вигляді збільшення інфляції, збільшення міграційних потоків з країни та погіршення соціального середовища для комфортного життя населення. Якщо у кількісному виразі відображати масштаби збитків сектору інфраструктури країни від військового конфлікту, то станом на 2018 рік вони оцінюються у сумі 463 млн дол. США. Найбільше зазнали збитків транспортний та енергетичний сектори – на суму 352 млн дол. США та 52,70 млн дол. США відповідно. Наступними за ступенем збитків постраждали галузі водопостачання – 22,40 млн дол. США, житлові будинки та будівельні споруди – 21,60 млн дол. США, охорона здоров'я – 6,50 млн дол. США, освіта – 4,90 млн дол. США та сфера соціального забезпечення – 2,90 млн дол. США. Збитки, понесені у цих сферах, потребують термінового відновлення, оскільки вони є першонеобхідними для повноцінного існування населення. Незважаючи на масштабні втрати матеріального та морального характеру, військовий конфлікт негативно вплинув і на імідж країни, на рівень довіри інших країн до України і, як результат, зменшення потоків інвестицій та збільшення ступеня ризиків з боку інвесторів.

Висновки. Отже, військовий конфлікт на території України залишив значний відбиток на рівні соціального та економічного розвитку. Відповідно до здійсненого аналізу основних показників економічної діяльності країни зазначимо, що за досліджуваній період майже більшість сфер діяльності національної економіки зазнали змін. Різкий занепад економіки, анексія територій, міграція та зниження рівня життя населення – усе це спонукало до термінових та виважених дій з боку держави. Сьогодні економіка України починає відновлюватися і тримати курс на реформування та зміни у багатьох галузях діяльності суб'єктів господарювання. Проведений аналіз збитків від військового конфлікту має стати важливим елементом у процесі відновлення та розбудови вітчизняної економіки.

Роботу виконано в межах науково-дослідної теми «Моделювання та прогнозування соціо-економіко-політичної дорожньої карти реформ в Україні для переходу на модель стійкого зростання» (номер державної реєстрації 0118U003569).

Література:

1. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/> (дата звернення 10.09.2019).
2. Офіційний сайт Національного Банку України. URL: <https://bank.gov.ua/statistic> (дата звернення 10.09.2019).
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.09.2019).
4. Полчанов А. Ю. Втрати української економіки від військового конфлікту. Житомирський державний технологічний університет. *АГРОСВІТ*, Вип. 11, 2017. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/11_2017/8.pdf (дата звернення 12.09.2019).
5. Іванов С.В. Вплив збройного конфлікту (війни, бойових дій) на вартість підприємства: монографія. Дніпропетровськ : Вид-во Маковецький, 2015. 175 с.
6. Гераймович Л. Вплив війни на економіку східних міст України: кейси Маріуполя, Краматорська і Слов'янська. URL: <https://donbasstudies.org/vpliv-vijni-na-ekonomiku-shidnih-mist-ukrayini-kejsi-mariupolya-kramatorska-i-slov-yanska/> (дата звернення 7.09.2019).
7. Ясинська Н. А. Управління особистими фінансами: навчальний посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. 356 с.
8. Zwoliński A. Biedy Afryki. Kraków. 2009. 324 s.
9. Koziej S. Aspekty bezpieczeństwa militarnego w ujęciu Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego. *Bezpieczeństwo Narodowe*. 2012. 3–4. P. 37–54.
10. Boratyńska K. Ekonomiczne oraz społeczne aspekty bankructw państw. *Ekonomia dla przyszłości. Odkrywać naturę i przyczyny zjawisk gospodarczych*. Warszawa, 2013. 137 s.
11. Звіт щодо оцінки відновлення та розбудови миру на Східній Україні (ОБПМ). URL: http://un.org.ua/images/RPA_V2_Ukr_.pdf (дата звернення 12.09.2019).